

COMTE FILOZOFIAI RENDSZERE ÉS ANNAK BIRÁLATA.

Azok a filozofia rendszerek, melyeknek legeminensebb képviselői Plato, Descartes, Malebranche és Spinoza voltak, az ethikai kérdésekben mind elismernek egy állandó alapot és egy örökkévaló valóságot, melynek lényegéből származik minden egyéb. Továbbá elfogadják azt, hogy az abszolút *ἀρχή*-t tehetségeink által megismerhetjük, sőt hogy tehetségeinknek éppen ez a legalkalmasabb tárgya, hogy t. i. midőn megtaláltuk és megvalósítottuk gondolatunkban, az lesz a valódi kulcs minden körülöttünk és bennünk levő dolgok értelmezéséhez — és hogy csakis a mennyiben így fogjuk fel és alkalmazzuk, lehet tudomásunk, vagyis csak így gyakorolhatjuk az értelmet, mely a mi megkülönböztető tulajdonunk.

Továbbá megegyeznek abban, hogy végső elvük Istennel azonos el annyira, hogy a tudás birodalmát határosnak vallják a vallásával. Ez iskolák mindenike a felsőbbről következtet az alsóbbra, a tökéletessről a kevésbé tökéletesre. Az ember részt vesz a világegyetem eredeti tényezőjének munkájában s ennél fogva meg tudja érteni saját magát és a helyzetet, amelybe teremtettet. Úgy, hogy mindenféle módon az abszolút az értelmezője a viszonylagosnak, az örökkévaló az időlegesnek, az ok a hatásnak, a természetfeletti a fizikainak, a logikus az észrevehetőnek; — végül, habár útjaik különbözők, abban mindnyájan megegyeznek, hogy végső hftünk ontológiai alapokon nyugszik.

Comte fizikai pozitivizmusa mindezeket a tételeket tagadja. A Lényeg, mint amely különbözik a megjelenéstől, nem egy magasabb valóság, hanem tisztán üres fikció. Az emberi értelemnek csak a fizikai tünemények a tárgyai, melyeket számon tarthat következtetésükben és együttlétezésükben, de minden kísérlet azoknak *okai* után, csak a képzelődés hiú játéka. Amit a korábbi filozófiai rendszerek a filozófia egyedüli ügyének minősítettek, az Comte előtt az értelmetlenség megkülönböztető jele. Ami legközelebb van az érzékekhez, annak van bizonyossági elsősége — és általános tételeknek nincs több igazságuk és értékük, mint amennyit azokba azok a részletek hoznak, melyek az egyszerű formákat megállapítják. — Minden, ami a fizikainak, a viszonylagosnak, a leszármazottnak ellentmond, csak a gondolat képzelete és nem az emberi tudás tárgya. Tényeket

felhalmozni és észrevenni rendjüket; alkalmazni rájuk a mennyiség mértékét, megismerni törvényeik viszonyait és követni a tovább terjedő általánosítás nyomait — mindez a Tudomány ügye; míg a Filozófiáé egyszerűen az, hogy áttekintse és rendezze ezt a folyamatot és úgy állítsa elő, mint az emberi értelem logikai organonját. Amint látható, ez a tan egyezik a Pláto és Spinozáéval abban, hogy az embert a rajta túl levő természet oldaláról közelíti meg, annyira, hogy az anthropológia csak egy belső kör, melyet egy szélesebb birodalom kerületének összébbhúzásával érünk el. De egyszersmind különbözik abban, hogy kizárólag a megfigyelés és az indukció mezején marad, s a tüneményeken kívül megtagad minden valóságot.

Az igazi filozófusra nézve első feltétel az, hogy megszabadítsa magát a Lényeg fogalmától, mint amely a megnyilatkozás alapja, — s az ok fogalmától, mint amely a következmények forrása és úgy tekintse a Világegyetemet, mint amely önmagát a hasonló és nem hasonló, a sorozatos és egyidejű tényekben határozza meg. Comte e tekintetben Thalest és Pythagorast tartja értelmi elődjének. Mindkettőjükhöz azonban csak annyiban hasonlít, amennyiben ugyanazon fizikai mezőn jelennek meg mind, — de abban már nagyon is különbözik, hogy a jóniai filozófusok a tüneményeket egy magasabb elvből kívánták leszámaztatni.

Comte filozófiája egyelőre csak Angliában aratott babérokat. Egyik oka annak abban van, hogy épen mint Schopenhauer, nem volt tagja a hivatalos akadémiának; főbb oka azonban abban található, hogy mint Bacon, ő is inkább a filozófia körén kívül foglal helyet, amennyiben nem annyira a gondolkozás törvényeivel, mint inkább a gondolkozás anyagával foglalkozik, midőn a tudományokat sajátágaik szerint osztályozza s egymáshoz való viszonyaik encyclopediai áttekintését adja. Ebben a tekintetben egyedülállót alkotott. A psychológiát, logikát, metafizikát és teológiát mint értéktelen, vagy nem is létező dolgokat veszi s dogmatikus ellenszennvel viseltetik mindeniknek kérdései iránt.

Comte filozófiai rendszerének alapjait Bacon, Locke, Hume és Kant műveiben találjuk fel. Habár ő azt mondja, hogy egyiköket sem olvasta eredetiben, könnyen megérthetjük, hogy erre igen nagy szüksége nem is volt, mert az encyclopediai művekben erre nézve bőséges anyagot talált — és mert az elavult és „jövöbéli“ kérdéseket épen az ő korában, a nagy francia forradalmat közvetlen követő időkben tárgyalták a legintenzívebb módon. Közvetlen mestere és filozófiájának útmutatója azonban Saint Simon volt, aki maga már foglalkozott a tudomány eszméjének megalkotásával és a tudományok osztályozásának módszerbe öntésével, — mindezeknek alapján pedig a társadalomnak egészen új alapokon való megszervezésével. Comte maga is ez úton jár, csakhogy ő a megelőző idők és bölcselők nagy hagyományait egyetlen alapelve fektette s a Bacon óta hirdetett pozitivistá eszméket mind felhasználta és egy szerves egészzé rendezte. Későbbi igen nagy hatásának titka éppen abban van, hogy ez alapon kifejlesztett rendszere a tovább kutatáshoz világos alapot nyújt.

Életének egyes nevezetesebb epizódjai mind meg vannak örökítve műveinek bevezetéseiben és jegyzeteiben, melyek igen értékes anyagot szolgáltatnak filozófiája megértéséhez.

Filozófia rendszere, amennyiben az erkölcsre és társadalomtudományra vonatkozik, a következőkben foglalható össze:

A) *A tudás határai.* Tudásunk határai nem terjednek túl azokon az észrevehető dolgokon, melyeket az Idő és Tér véges tartalma megjelenít. Amennyiben ezen a mezőn megjelenő tárgyak és események az érzék észrevételeit ébresztik fel bennünk, annyiban alkotják a megismerés anyagát; megfigyeljük hasonlóságukat és különbözőségüket, megtanuljuk megjelenésük rendjét — s ezzel vége a velők való foglalkozásunknak. Igaz, hogy természetesen legkényszerítve vagyunk arra, hogy az ez úton előálló további kérdésekre is feleljünk, különösen a dolgok mindenik nemére vonatkozólag, hogy t. i. mi az az egy állandó *tipus*, mely mindenik tagban újra megjelenik? és a változás mindenik nemére vonatkozólag, hogy mi az az ok, mely azt előhozza? Azonban ez csak pusztán illuzórikus, mert olyan valóság keresésére indít, amely más, mint megjelenés; és olyan változásra, mely több mint annak az időbeli helyzete — s mindezeket bármiféle kérdésösködéssre se nyerhetjük meg. Az igazi pozitívista nem keres okokat, mert minden tétel, mely egy tény egyszerű állításába nem redukálható, értelem és valóság nélkül való. Ezzel egyértelműleg, hogy t. i. megszabaduljunk a tünemények okainak hiábavaló keresésétől, nem használhatjuk ezt a szót sem, hogy „Erő”, mert az erő nem egyéb, mint előhozott mozdulat, vagy pedig az előhozatalra szolgáló tendencia. A tünemények körül egyedül azok törvényeit foghatjuk fel s a törvény szó sem jelent egyebet, mint azok egymásra következtetéseinek és hasonlóságának változatlan viszonyát.

S végül, a tünemények fogalmába csak azokat a külső tényeket foglaljuk, melyek a felfogás tárgyai lehetnek; mert tiszta tévedés azt hinni, hogy belső történetünk változásait megismerhetjük, pl. a bennünk levő értelmi folyamatot, vagy önkéntes indulatainkat. Midőn olyan indulataink támadnak, melyek cselekedetre ösztönöznek s tagjainkat felélesztik, — lehet öntudatunk arról, hogy mi történik, mivel a mozdított szerv külső tárgya az ösztönző szervnek; de hogy hol találkoznak össze és hogy az, amely érez, nem egyéb, mint az, amelynek tudnia is kell, — ez a két esemény Comte szerint lehetetlen. Saját szavaival élve: „egy meggyőzőhetetlen szükségességénél fogva az emberi értelem minden tüneményt közvetlenül észreveszen, csak a saját magát nem.” Ezért nem lehet öntudatunk.

B) *A tudás rendje és tartalma.* Miután mindent elvet, ami az emberi megismerés határain túl esik, a pozitívista annak értékelésére törekszik, ami tudása körén belül van. Ez elv szerint alkotandó meg a tudományok osztályozása. Az össze-tudományok koordináltak, s első helyen áll, amely a legegyszerűbb, de alkalmazásában egyszersmind sehol sem nélkülözhető: a matematika és geometria, mert mindennek van mértéke. Aztán bonyolult alkalmazásaik szerint következnek: a Fizika,

mely magában foglalja minden tünemény törvényét, melyek az anyag általános sajátságain függenek. Ide tartozik az Astronomia is. Ezután következik a Kémia, mely a bomlás és egyesülés proccsusaival foglalkozik; ahonnan az organikus térre lépve, következik a Biologia — s végül, az épületet betetőzi a Sociologia, mint amely a legbonyolultabb társadalmi jelenségeket tárgyalja. A természettudományok célja az, hogy midőn a valóságot és hasznosságot szolgálják, egyszer-smind megállapított rendet és tartalmat adjanak az emberi értelem működésének. Ezt a célt pedig csak akkor szolgálják, ha hatásukban az emberi társadalom funkcióira is alkalmazhatók. S valamint a Sociologia a Biologia után jön, úgy az emberi társadalom szervezete is az állati szervezetek folytatásaként jelenik meg. Mindenik tudomány egyszerűbb, mint a rákövetkező, úgyszintén mindenik statikus és dinamikus is egyszerre, amire Comte igen nagy súlyt helyez.

C) *A tudás fejlődése.* A világ tüneményeinek emberi értelmezése szükségszerűleg három fokozaton megy keresztül: a teológiai, a metafizikai és a pozitív fokon. A két első dominálja az okozás illuzorikus eszméje; a harmadik a tárgyak és események tér és időbeli elrendezéseinek helyes megismerésével s szabályainak sikeres alkalmazásával tűnik ki. Az ember és az emberi társadalom metafizikai állapota a leggyarlóbb s tulajdonképen csak átmeneti, de egyszer-smind szükséges tényező arra nézve, hogy belássa e célra törekvő h ábanvaló küzdelmét. Az első azonban, t. i. a teológiai nagyon is húzamosan tartó és három különböző állomásra oszlik: a fetisizmus, a polytheizmus és a monotheizmus korára. A fetisizmus az emberiség gyermekkorában áll elő, midőn minden előtte érhetetlen tárgyat meglekésít, „quot homines, totidem dii“; ennek általánosításával áll elő a polytheizmus kora, mely Görögország és Róma történetével azonos; — végül a középkori katholicizmusban nyilatkozik meg a monotheizmus kora, az előbbiből szükségszerűen kiemelkedőleg. A protestantizmus a szabad gondolkodás, szabad kutatás kora, — de nem ért el semmit, mert megfeneklett a különböző szekták keletkezésében. Kü ömben a protestantizmus a kritikai szellem bőséges alkalmazásával készítette elő a kikerülhetetlen véget, a nagy francia forradalmat, mely szintén szükségszerűleg a pozitívizmus invázióját hozta magával.

Ugyanaz a processus megy végbe az egyénben is, mint a nagy társadalomban: minden egyén hét éves korában a teológiai, 14 éves korában a metafizikai és 21 éves korában a pozitív fokon áll. Csak-hogy míg az egyes ember mindezen három fokozatot eléri földi életében, -- addig az emberi társadalom csak most lépett a pozitív alpra.

Különös képpen megjegyzendő, hogy amidőn Comte e három fokozatot az emberiség mult történetére alkalmazza, kizárólag csak az európai nagy nemzetek történelmével foglalkozik s figyelmen kívül hagyja a zsidók, babylónok, assyrok, hinduk, kínaiak stb. történelmének fejtegetését.

D) *Kísérő esztétikai és morális állapotok.* Az emberi értelem emelkedésével együtt fejlődik az az érzéke, mely a társadalom be-

rendezését teszi szükségessé. A társadalom folytonos átalakulásokon megy keresztül s ez az átalakulás az emberi szellem fejlődésével párhuzamosan történik. A fennebb említett három korszaknak mind megvannak a maguk sajátos követelményei. A fetiszizmus korában nincsenek papok és templomok, minden kis fészek, lakhely egy-egy szentély, sőt az ember az isteneket magával is hordozza. A polyteizmus korában már kiemelkedik a papírend, épülnek az istenek közös vagy külön lakhelyei; az eposz, a dráma, a lyrai költészet és zene itt éli fénykorát; a militarista szellem szintén akkor emelkedik a legmagasabb fokra. — A monoteizmus megérkezteivel egészen új változatok támadnak. A vallás egysége magával hordja a politikai egységre törekvést s minden politikai határ ledöntésével általános érvényű szervezkedésre és célokra tör. Az egyházi és a világi hatalom hatásköre megoszlik s lassanként a militarista szellem átalakul, hogy helyet adjon az ipari, indusztriális tevékenységnek. A fölfedezők következnek a hódítók helyébe; a kard nem az idegen vagyokra éhes, hanem a megszerzett érték sérthetlensége fölött örködik. A társadalomban kifejlődnek a morális erők.

E) *Etikai tana.* Az erkölcs tan az egyéni érzényesülés korlátozása. Gall híres phrenologistának az emberi agyvelőről készített térképén az önző szervek ösztönei természetszerűleg erősebbek, mint a sympathikusak. Ennek ellenére Comte mégis azt állítja, hogy a fejlődés folyamán az előbbi szervek egészen elcsenevésződnek s a végső állapotban az utóbbiak viszik a főszerepet a társadalmi jótekonyság javára. Ez a változás a teológiai hit eltűnésével áll elő. Ugyanis, az ember a teológiai korszakban csak önmagáért él; a keresztény vallás nem egyéb, mint az egoizmus megszentésének, mely az értelem csupán arra a célra irányítja, hogy miképpen élhessen békeességben a végtelen hatalommal s így örök üdvöt biztosítson magának. Ennélfogva a hit hanyatlása önként egy más irányba — a társadalmi erkölcs hajnalhasadásához vezet az embert. A személyi, egyéni erőknek érvényesülésével szemben lassanként gátat vet a többség, az összesség, az emberiség kívánalmainak érvényesülhetése. Mindaz, ami azelőtt az isteni tekintély alapján hatott ránk, most emberiesítve kötelez el. Vagyis föltámad előtünk és bennünk az emberiség nagy lényé iránt tartozandó kötelezettség. Minden egyén másért él és munkál — s az altruizmusnak az állapota az, mely megteremti az erkölcsöt. Az összemberiség iránt érzett tudatos vonzalom és szeretet érzete az, mely az emberi társadalomnak etikai alapot ad. Minden teremtmény, akit jótekonny érzelmek ösztönöznek, ipso facto erkölcsi lény. S ha ehhez hozzáadjuk egy tőkéletes társadalmi jövő képzeleti lehetőségét, melyben mindig ugyanaz a dispositio marad, ezáltal az ember vallásos lényé alakul.

A vallás az emberi lét teljes összhangja s egész létünket magába foglalja és áthatja. Tisztelet egyedül csak az emberiség nagy lényének adható s ez abban nyilvánul, hogy az ember javul s így önmagában tökéletesíti az istenséget is. A személyes tisztelet középpontja a 30 éves nő. A nyilvános tisztelet 9 szentségből áll, melyet a papok ef-

fectuálnak. Ezek: a felajánlás, a beavatás, a bebocsátás, a destináció, a házasság, az érettség, a visszavonulás, az átváltozás (halál) és a bekebelezés, mely a halál utáni hetedik évben történik különleges ceremóniák között.

Ezek teszik igen nagy vonalakban Comte tanait, melyek az Etika elméletére és a társadalomtudományra vonatkoznak. Mielőtt azok bírálataba bocsátkoznánk, figyelembe kell vennünk, hogy Comte a tételeket a legtöbb esetben sem nem igazolja, mint meghatározásokat, sem nem támogatja, mint állításokat, hanem dogmatikusan állítja fel, mintha azok önként érthetők vagy végleges igazságok lennének. Így vagyunk mindjárt a legelső kérdéssel, hogy t. i. „*minden, amit tudunk, csak tünemény.*“ Ez a tétel világos ellentmondása annak, amit Comte igen gyakran használ, hogy t. i. az abszolút fogalma értelmünk körén kívül esik s csak a viszonylagost ismerhetjük meg. A viszonylagos megismerésben szükségszerűleg két meghatározással kell foglalkoznunk — és az értelem ténye abban foglaltatik, hogy felfogja azoknak egymáshoz való viszonyát; s azt mondani, hogy azoknak csak egyikét ismerjük, míg a másikat nem, annyit jelent, mint megsemmisíteni magát a viszonylagosságot, melynek éppen most juttattuk a megismerő monopoliumot. Éppen mert minden tudás viszonyokból áll, azért nem állhat *csak* tüneményekből, mert ez a szó „tünemény“ egy viszonyított párnak csak egyik tagját jelzi; egy változást jelent, mely nem jöhet a gondolatba azon kívül, ami a változásnak székhelye; ha elveszük a maradandónak vagy nem-tüneményinek az ellentétét, magának a szónak értelme is eltűnik. Ha két tényező lépik a megismerés minden tényébe — és kiüresítjük az egyiket, akkor a „vizzel együtt a gyermeket is kidobtuk.“ Vagy mindakettő tudásunkban van, vagy egyik sincs. Ha megtiltjuk gondolatunknak, hogy a tünemények falán tullépjék, kioltjuk a világosságot, mely azokat mutatja.

Azt mondják, hogy a metafizika az Abszolúttal foglalkozik, a pozitivismus pedig a viszonylagossal. Ez a felfogás teljesen helytelen. Mert mindakettő egyformán a viszonylagossal foglalkozik; az előbbi a viszony tagjainak egyikével, t. i. annak állandó alapjával, — az utóbbi pedig a másikkal, t. i. annak variációjával, vagy változásával. Sem a metafizika nem ér semmit a puszta Abszolúttal, sem a pozitivismus a puszta tüneménnyel; mert az Abszolút nem tudható meg önmaga által, mert ha megtudatik, rögtön viszonyba lépik, s így nem lesz abszolút; sem a tüneményi nem ismerhető meg önmaga által, mint olyan, annak egyidejű tudata nélkül, a mi nem — tüneményi. Mi az, ami a tüneményekről megtudandó? Először is együttlétezésük és azután következésük. Csakhogy együttlétezésükhöz szükséges a Tér, következésükhöz szükséges az Idő, melyek őket tartják; ezek pedig nem tünemények, hanem minden tüneményre szolgáló lehetőség előfeltételei, előre feltételezve már csupa említésökben. Minden gondolat metafizikai postulatumára azt vetik ellen, hogy az nem igazolható, sem el nem vethető; ez igaz is; de éppen ez áll az igazi pozitív tudományok postulatumairól, melyeknek mindenike — bele-

értve az alapvető matematikai ismereteket is — nem demonstrálható hitre tér vissza; olyan hitre, mely nem függvény végső és magasabb bizonyosságon, teljesen érzéketlen az igazolás iránt.

Ez szó „tünetmeny“ a látás szótárából vétegett kölcsön s eredetileg azt jelzi, a mi a látás érzéke előtt áll: hogy pedig az a pusztá érzéketlenségből észrevétellé váljék, ahhoz szükséges az értelem közbenjárása; az érzéklet szenvedő anyagának ezen a módon való kezelése, magának az értelemnek funkcionális tevékenysége, mely sem nem bizonyítható, sem nem cáfolható mindaddig, a míg magunkon túlmenni képesek nem vagyunk.

Azok között a fogalmak között, melyekre az értelemnek szüksége van a tünetmenyek értelmezése végett, helyet foglal az Okozatiság. Comte ez ellen a legvehemensebben tiltakozik. Azonban az ellene való polemiájának legnagyobb része a természeti tudományok irodalmának rendszerében valóban csak az okozatiság törvénytelen és szükségtelen alkalmazása ellen tiltakozik. Álláspontja megdönthetetlennek látszik, midőn azt állítja, hogy a bármennyire általánosított megfigyelésből és tapasztalásból csak a rend tanulható meg, vagyis az együttjárás és a következés törvénye, a világ változásai között; és továbbá, hogy ezeknek tudásában van minden, ami a tudományos ambíció kielégítésére szükséges. És olyan esetekben, mint pl. a nehézkedés törvénye, ahol már dinamikus eszmék lépnek a megállapított törvények kifejezésébe, megengedhető, hogy az Erő nevét ne használja és hogy a Törvényt az Idő, Tér és Mozgás kifejezésével helyettesítse. De ez a concessio csak abban összegeződik, hogy az okokat egyszerűen kilöki a tünetmenyek sorozatából, azonban a tünetmenyek bekövetkezésén belül vagy túl egyáltalában nem diskreditálja az okozatiság eszméjét és hitét. Nem teszük lehetetlenné annak elgondolását, hogy szükséges valami a tünetmenyeknek ilyené vagy olyanná való meghatározására, s hogy rendjük ilyen legyen s nem olyan. És ezek földik az Okozatiság tanának minden követelését. Az Ok éppen olyan elválaszthatatlan szükségessége minden tapasztalt tünetmenynek, mint a Tér. Azok a tapasztalásnak egyenlőképpen intiutiv feltételei.

Teljesen szükségtelen, hogy Comte ellenvetéseinek határain túl vitassuk az Okozatiság eszméjét, mert a mai tudomány, habár képes arra, hogy igazságait az egyszerű előzmény és következmény szavai-val kifejezze, nem nagyon hajlandó az ilyen egyszerűsítésre s nem habozik arra nézve, hogy a törvények teljes jelentését dinamikus fogalmak hassák át, (amelyek közbenjárók az okozati és a tünetmenyi dolgok között). Igaz, hogyha a világegyetem egymás mellé sorrendbe állított tünetmenyekben határozódnék, egyetlen tudomány sem lenne nélkülözhető; de már maga az a tény, hogy a fizika és vegytan legügyesebb képviselői sem nélkülözhetik a hatás és ellenhatás, a nyomás, a vonzás, a taszítás fogalmait, — bizonyosság arra, hogy a tudomány a legkomolyabb gondolkodók előtt sem mondja az utolsó szót, hanem ajtót nyit a filozofiának egy további termébe. E mellett tanuskodik maga Comte is. Beszél az egyensúly tanáról, a bolygók

pályaelhagyási időszakiságáról és a fizikai csillagászat más problémáiról olyan nyelven, melynek a csupa együttlétezés és következés világában semmi értelme sincs. Beszél kisebb és nagyobb feszültségekről, melyek csak az erőről állíthatók s inkább befolyásilag, mint külömbözetileg értendők. Nagy súlyt helyez a természetek változtatható jellemére bonyolultságuk arányában s erre alapítja az emberi önkormányzat szabályait, valamint a társadalmi előhaladásra szolgáló biztosítékot. Alig fogható fel, hogy a bonyolult szervezeteknek ezen vonása számításba jöhessen olyan közvetítők hiányában, melyek magukra vagy másokra hatnak, vagy olyan előzmények hiányában, melyek saját következményeiket okozzák; vagy pedig, hogy egy tehetség módosítható legyen a módosítás megfelelő hatalma nélkül.

Comte egy második korlátot az emberi tudásra nézve a benső öntudat feltételezett tárgyainak száműzésében állít. „Az emberi értelem egy meggyőzhetetlen szükségesség alapján minden tüneményt közvetlenül megfigyelhet, csak a saját magát nem.” — Ez a tétel már önmagában ellentmondó, — habár mindenik phrenologistának a a legfőbb érvet szolgáltatja. Ez a tétel így áll: Arra, hogy tudjunk, szükséges, hogy nézzünk is arra, ami tudásunknak ajánlkozik, tehát azon kívül kell, hogy álljunk; de nem állhatunk saját értelmi állapotunkon kívül, semmi távolságra sem állhatunk magunktól, hanem azonosak vagyunk magunkkal: — ennél fogva lehetetlen azokat megismernünk. Ha ez a bizonyítás conclusio volna, kénytelenek lennénk bevallani, hogy nem tudjuk, vajjon hideget vagy meleget eszünk, bosszusak vagy türelmesek vagyunk, szégyent vagy önelégültséget érzünk, Darwin vagy Petrarca eszméi feleit gondolkodunk stb. Ilyen abszurd következmények terhét az okoskodás el nem viselheti, mert mindenik esetben az öntudat pozitív ténye nyilatkozik meg. Az embernek önmagára való eszmélése a gondolkozásnak legelső ténye. Comte ezt állítja: Az alany és tárgy azonossága az utóbbi ismeretét lehetetlenné teszi; az öntudatos értelem azonos a saját maga állapotjával — tehát azt nem ismerheti meg. A helyett, hogy a hinárból kijussunk, a következő tételt állítjuk: Az alany és a tárgy azonossága az utóbbi ismeretét lehetetlenné teszi; az öntudatos értelem ismeri saját állapotját — tehát nem azonos azzal. Ez a conclusio nyilvánvalóvá teszi a phrenologisták csalódását. A tárgyilagosságot nemcsak a külsőség adja meg; a figyelő értelemről való elkülönítést, melyre annak szüksége van, helyettesítheti az Idő és a Tér; és a mádon befelé ható tekintetünket értelmi állapotunkra irányítjuk, annak már a multban kell lennie, miután tekintetünk maga már a jelen birtokában van. Ennél fogva az már a mi tárgyunkká válik, amint mi vagyunk az alany, mely azt tudja. Mint alanyok, mindig tudók, érzők, közvetítők vagyunk; míg a változás, a gondolat, az érzés, az akarat, melyek akár hozzánk érnek, akár tőlünk távoznak, már mozgásuknál és mulandóságuknál fogva adatnak felfogásunknak és osztályozatnak személyes történelmünk folytatólagos vonalán. Személyiségünk alapfeltétele a pszichológiai öntudat. Comte az alany és tárgy azonosságával ezt természetesen tagadja — és pedig azon az alapon, hogyha

az meg van bennünk, meg kellene, hogy legyen minden más állatban is. Hogy mi van meg más állatokban, azt saját életműködésük jelenségei mutatják. S hogy mi van az emberben, azt a világegyetemnek és jelenségeinek az ember által feltárt öntudatos értelmezése mutatja.

(Folytatása következik.)

LŐFT ÖDÖN.

Karácsonyi ének.

(Dallama az angol unitár. énekeskönyvben: *The new hymnal with music.*
London. 1905. 98 l.)

Napkeletre nézzetek,
Tépett lelkű emberek.
Akit régen vártatok,
Fönt a csillag, fönt ragyog.

Arcod, árnyad, bús halál,
Nincs kit retteggetne már,
Egy lehellet, fuvalom
S tova tűnt a borzalom.

Égi béke, égi láng
Önti sügarát le ránk.
A vak éj, a vak sötét
Bomlik oszlik szerteszét.

Nincs már többé rettegés,
Nincs hitetlen csüggedés,
Ember, eltört rabigád:
Egy testvér lett a világ.

Csillagoltó éjjelen
Csillagunk lőn Bethlehem.
Útlan bújdosók felett
Bethlehem derít eget.

A szeretet ünnepén,
Életosztó melegén
Bontsd ki, lelkem, szárnyadat:
Messze nincs a virradat.

Pálffi Márton.

Berekesztő énekek.

A készülő új énekeskönyv számára „I cannot find Thee“ dallamára.

Uram, kegyelmed pitvarán kopogtunk,
Uram fölsajgott reszkető szavunk.
Ne hagyj, ne hagyj kétségben elepednünk,
Ne hagyj magunkra, áldott Istenünk. —
Amen.

Uram, szavadnak harmatát fölittuk.
Eltikkadt lelkünk újra éledett.
A csüggedésnek nincs hatalma rajtunk.
Ember remélj, veled van Istened. —
Amen.

Uram, kitártuk reszkető szívünket,
Uram, Te látod, ott benn, hogy mi fáj.
Oh, küldj nekünk vigasztalást sebünkre,
Irgalmas Isten, kelj közénkbe már.
Amen.

Pálffi Márton.